

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőséghez Jókai-utca 8. sz. küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

Előfizetési ár: egész évre 12 korona, félévre 6 korona.

Hirdetések jutányos áron közöltetnek.

Egyes szám ára 30 fillér.

Az előfizetési és hirdetési pénzek s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések Karai Sándor tanárhoz (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.)

Az idők jelei.

Azon szálló igék, hogy nehéz napokat élünk, ma nemcsak egyházunkra alkalmazhatók; de alkalmazhatók társadalmi életünkre is. Itt is olyanok az idők jelei, hogy mindennap változástól lehet tartani; a változás pedig rendszeren rázkódással jár. Mint vihar előtt, nyomott, fülledt, tikkasztó, villanyossággal telített a levegő: olyanforma jelenség mutatkozik társadalmi életünk mezején is. Fülledt, nehéz a levegő itt is. Minden lépten-nyomon vihar kitörésétől lehet tartani. Elégedetlen, békétlen, zavargó tömegek itt is, ott is. Itt munkások, amott teher alatt roskadozó tömegek nyögése hallatszik.

Sokan, nem értvén az idők jeleit, vagy talán nem bírván ahoz kellő érzékkel, nem sokat adnak erre. Azt mondják: ilyen mindig volt; mindig voltak elégedetlenkedők. A sátán munkája ez; mert ez szüntelen köztünk jár...

Hát, ha ezzel elintézhethők a dolgok, nagyon jó volna. Mert hát vajjon ki tudja azt biztosan, hogy ez a sátán munkája? Azok az elégedetlenek azt tartják a sátán munkájának, ami őket zavargásra készíti. Hátas szüli a visszahatást, nemcsak a természetben, de a társadalomban is. E mozgalmak megannyi visszahatások. Ha azokat mérlegelni akarjuk, ismernünk kell az indító okokat. Mi az okozója a fenyegető társadalmi nehéz állapotoknak?

A természeti világban az élet főforrása a nap, a melegség. Ahol ez nem működik, ott a sötétség és a halál üti fel birodalmát. Ilyen éltető nap a társadalmi életben a szeretet. Amily szomorú állapotot hoz létre a természetben a nap hevének csak részleges fogyása is: oly szomorú állapotot teremt a társadalmi életben, a szeretet megfogyatkozása.

És már a mostani zavaros társadalmi állapotokat a szeretet megfogyatkozása okozta. A

szerepet éltető fénye, az idők folytán véka alá tétetett. Helyét elfoglalták az ostoba gög, a születési előjogok. Ezek, mint buta khinai köfalak, válaszfalakat emeltek az Isten képére teremtett ember közzé. Kasztokra osztották az emberiséget. Lenézte ember embertársát, mint hitvány rab-szolgát. Tárgynak és nem személynek tekintette azt. Jogaiban megcsorbította. E khinai köfalak ma is megvannak. A túlzás pedig megbosszúlja magát. Sokkal inkább az évszázados túlzás. A mai társadalmi mozgalom, tehát alapjában véve, nem más, mint visszahatás és felelet, azon évszázados túlkapásokra, melyeket az emberi szeretetlenség és önzés véghezvitt. A ki szelet vet, vihart arat. A vetés és aratás: az ok és okozat összefüggésben vannak.

A socialis bajok ezekre vezethetők vissza. S milyen szomorú jelenségeivel találkozunk ennek! Egy vidéki szolgabírócska, hivatalos helyiségében négy szemközt megpofozza a nála idősebb szegény „buta paraszt“-ot. Mintha bizony az a buta paraszt nem is volna ember?

Most az évszázados mulasztás megtorlással fenyeget. S ki tudja a hosszú visszaélés rövid visszahatással leszámolható lesz-e? Nem lesz-e a hosszú ábránd után a megbánás is hosszú?! Isten óvja tőle társadalmunkat!

De az a kérdés, mivel lehetne e helyzetet orvosolni? A felelet egyszerű. E mozgalmak szülője a szeretet hiánya. Így orvoságuk csakis a szeretet lehet. A napot csak egy másik nap pótolhatná. Szeretet által rombolhatók le ama khinai köfalak. A szeretet csodákat művel.

Ebből láthatjuk, hogy mulasztás terheli magát az egyházat is. A keresztyén vallás, a szeretet vallása. De sajnós, hogy az a nagy erő, mely a szeretetben rejlik, még ma sincs kellőleg kiaknázva. A szeretet csak holt betű. Papi-ron hever csak Jézusnak ama parancsa: „Egy-

mást igazán szeressétek!* de az életbe átvive csak kis mértékben van.

Az első feladat, tehát az egyházra, a keresztyén vallásra vár. Kiaknázni a szeretetben rejlő nagy erőt. Szeretetet kell önteni a társadalomba, akkor lassanként megszűnik az önzés: ha az emberek, mint testvérek tekintik egymást, leolvadnak a gyűlölség jégkérgel, a szeretet lesz a legfőbb pásztor.

Itt van tehát az orvosság kezünkben, csak használni kellene. Szinte csodálkoznunk lehet rajta, hogy e fényt sokan nem látják, hogy a keresztyénség még ily kevésre haladt. A szeretet irtsa hát ki a szivekből úgy az önzés és szeretetlenség, mint másrésről az elégedetlenség és békétlenkedés hajtásait! A szeretet kösse össze a munkás és munkaadó, az úr és a szolga szívét. Mindenki csak annyit követeljen, amennyit megérdemel. Az ösök árnyékában pihenni, lehet kellemes dolog, de nem nagy dicsőség! A mostani nehéz idők jelei erre intsenek bennünket.

Öry Tamás.

Index, censura és cloture Sárospatakon.*

A magyar embernek annyira gyűlöletes ez a három fogalom, hogy nem próbált rájuk megfelelő magyar kifejezést találni. Most már, úgy látszik, szükség lesz rá, mert a magyar protestantismus egyik ősi intézetében, a sárospataki kollegiumban meg fog honosulni.

Emlékezhetnek a „Debreceni Protestáns Lap” olvasói, hogy Zoványi Jenő a debreceni egyetem könnyebb és mielőbbi megvalósíthatása érdekében azt az eszmét vetette föl a „Sárospataki Lapok”-ban, mely szerint egy pár nyomorgó intézetet, köztök a sárospataki akadémiát is be kellene szüntetni, hogy tőkék az egyetem céljaira legyenek átbocsáthatók. Ezt megelőzőleg azonban azt írta volt, hogy, ha fenn akarja tartani e kollégium a jelenlegi intézeti ágait, halaszthatatlanná vált immár rá nézve az államsegély igénybevétele. Ez a két nyilatkozat, melyek

* Ezt a cikket a Tiszáninnení egyházkerület egyik nagytekintélyű s előkelő tagja küldte be hozzám s én kiadtam abban a biztos tudatban, hogy a beküldő viseli a felelősség súlyát a tényállás valóságos voltaért. S mert ebben nekem semmi okom sincs kételkedni, — nem tehetem, hogy mar most csodálkozásonak, sőt megdöbbenésnek ne adjak kifejezést a felett, hogy mai napság ilyenek is megtörténhetnek nálunk a pro estáns lelkiismereti szabad vizsgálódás egyik egyházában. Erőnek erőt, érvnek érvet, eszmének eszmét tessék ellene szegezni, — ez való mihozzánk: de az egész múltunknak megtagadása, arculverése, elveinknek perfid elköttyavetyélése volna, ha a lelkiismereti meggyőződés kérdésében külső erőszakkal préselnénk ki sikereket. Ezt nem én mondom először, — kimondták azt már sokan sokszor s legelőször elhangzott az 1529. április 19-ikén a speieri bírodalmi gyűlésen. S dicséretére legyen mondva Sárospataknak ott ezt eddig sohasem felejtették el. Mi történik most...!? Szerk.

egyike egyéni meggyőződést, de mindenesetre jogosultat, mert nem magán, hanem közérdek által sugallat, a másika pedig, — miként azóta nyilvánvalóvá lett — a sárospataki tanári kar többségének vélekedését fejezte ki, a kollegium igazgató-tanácsát annyira kihozta a sodrából, hogy februári gyűlésén a következő határozatot mondta ki rá vonatkozólag:

„Az 1904. évi költségvetési tervezet egybeállításával kapcsolatban a „Sárospataki Irodalmi Kör” évi segélyének a költségvetésbe való beiktatása tételénél kifejezés adatott annak a komoly aggodalomnak, hogy az Irodalmi Kör közlönyének: a „Sárospataki Lapok”-nak mai irányzata és szelleme többször és sajnálatos ellentétben áll a főiskola érdekeivel, céljaival és törekvéseivel, amennyiben ez a szép múlttal dicsekvő közlöny, amely annak idejében egyéb nemes hivatása mellett a kívülről jövő megtámadtatásokkal szemben a sárospataki főiskola védelmére is alapított: ma e hivatásával ellentétben egyes közleményeiben éppen a főiskolát támadja és ostromolja a maga történelmi múltu egységében, intézményeiben s érdekeiben. Minthogy a „Sárospataki Lapok”-nak ez az irányzata, ha ez a főiskola körében a közgondolkodás hü kifejezőjéül tekintetnék, nem csak egyeseket tévesztene meg a sárospataki főiskola állapota s törekvései felől, hanem tanügyi és egyházi társadalmunkban a főiskola jó hírét-nevét s tekintélyét is csorbítaná: felvettetik az a kérdés, hogy a főiskola igazgató-tanácsa nem látja-e szükségét annak, hogy a „Sárospataki Lapok” emez irányzatával szemben esetleg az évi segély beszüntetésével is állást foglaljon?” „Igazgató-tanács maga is aggodalommal látja a „Sárospataki Lapok”-nak a főiskola érdekeivel s törekvéseivel többször ellentétben álló mai irányzatát s megbizsa és telkéri ennek folytán a főiskola egyházi algonokát, mint az Irodalmi Körnek is elnökét, hogy ezt a komoly kérdést a Sárospataki Irodalmi közgyűlésén tűzze ki napirendre, tárgyalassa le, s kérjen a közgyűléstől ebben a tárgyban határozatot.”

Commentár nem igen kell hozzá, legfeljebb annyi, hogy az érintett segélyt nem kegyes indulatból, hanem kötelezettségből adja a kollégium, és nem is a „Sárospataki Lapok”-nak, hanem az Irodalmi Körnek. Meg kell még jegyezni, hogy ezt a pontot a nyomtatott jegyzőkönyvből jónak találták kihagyni. Mikor ezt a hiányt pótolom, szükségesnek látom felsorolni az igazgató-tanács tagjait, akik is a következők: Fejes István lelkész, Dókus Gyula világi algonok, Bálint Dezső, Kérészi Barna, Nagy Pál, Szabó Endre, Vadász Pál lelkészek (egy hely üres

volt), Bernáth Zoltán, Csoma József, Dókus Ernő, Meczner Béla, Ragályi Béla, Szentimrey Gyula világiak, Buza János, Ellend József, dr. Finkey Ferencz, dr. Rácz Lajos, Radácsi György, dr. Székely György tanárok.

A Zoványi cikkét tehát az igazgató-tanács a maga külön „index librorum prohibitorum“-jába juttatta, a „Sárospataki Lapok“-ra nézve pedig a legszigorúbb censura vétetett tervbe. Még eddig ugyan nem lett belőle semmi, legfeljebb annyi, hogy Fejes István lemondott az Irodalmi Kör elnökségéről. Valószínűleg belátta, hogy incompatibilis dolog az ellenőrző hatóságban is, az ellenőrzött testületben is, mindkét helyen egyképpen az elnöki tisztet viselni.

Ugy mutatkozik, hogy más módját találta meg a censurenek: a cloture-t. Egészen bölcsen Mert hiszen most már nemcsak a „Sárospataki Lapok“ szerkesztősége foglal állást az államsegély szükségessége mellett, hanem egyfelől az akadémia tanári kara, másfelől az egész kollégium tanári kara. Cloture-re van tehát szükség, nem csupán censurára. Ebbeli követelését emígy fejezte ki a tanári karoknak az államsegély iránti kétrendbeli felterjesztésével szemben a tiszáninneni egyházkerületnek május 4-én tartott gyűlésén: „Méltóztassék olyan erélyes határozatot hozni, és azt úgy megfogalmaztatni, hogy a kormányzat egyszersmindenkorra megmentesék a nyugtalanítástól.“

Az egyházkerületi gyűlés protestáns lelkészi tagjainak nagy része dörögve helyeselt, a világiak hallgattak. De mit szól hozzá a protestantismus szelleme? Ilyen leplezetlen alakban, ennyire magáról-megfelejtkezetten még nem nyilvánult efféle törekvés a magyar református egyház történetében. Mindenesetre meg kell örökölni a jövő számára.

Kortárs.

Véleményes javaslat.

Szűgyi Dániel és Kremán Sámuel: „Indítványok az új énekeskönyvre vonatkozólag, a hevesnagykunsági ev. ref. egyházmegyéhez“ című munkálatáról, valamint általában az új énekeskönyvről.

(Folytatás és vége.)

A mondottakkal nem akartuk mi neveltségessé tenni az érdemes Bizottságot. De a *közérdeket* tartván az elsőnek, nem hallgathattuk el azon igaz és szilárd meggyőződésünket, hogy a Bizottságnak az új énekeskönyvben a ritmust nem sikerült magyarossá tennie és így haszon nélkül megnehezítették, sőt nem egyszer a komikus felé közeledni az egyházi éneklés, ha az új énekeskönyv a jelenlegi ritmusokkal fogadtatnék el. Ezért hoztunk fel mosolyt keltő példákat is. Elismerjük, hogy alapjában szépet és jót akart a Bizottság, de merész és lehetetlen módon akarta ezt. Optimista lélekkel azt hitte, hogy

az íróasztal mellett egyik napról a másikra meg lehet csinálni a hiányzó *magyar egyházi ütemes ritmust!* Csak éppen azt kell tenniük, hogy a magyar népdalok ritmusát egy kissé módosítsák, lassítsák és megszabadítsák a világias színezettől. Mintha ez csak úgy menne! És még ha csupán új dallamok és szövegek készítésére szorítkoztak volna ezen ó-magyar ritmusokkal! azonban Bizottság csak 10 új dallamot ad; a többi pedig a régi dallamoknak ritmikailag, erőszakos, irgalmatlan kiforgatása a magok eredeti mivoltából. Mit mondanánk például arra, ha valaki a „Szózat“-ot, vagy pedig egy szép magyar népdalt [„káká tövén | költ a ruca“] ugyanazon dallammal, de teljesen kiforgatott ritmusban adná elő s arra akarna bennünket kényszeríteni, hogy ezentul mi is úgy énekeljünk, mert úgy szebb? A mult iránt kell lennünk akkora kegyelettel, hogy elismerjük a következőt: *a magyar népdal a maga ütemes ritmusa szerint szép, a Goudimel-féle zsoltárdallamok pedig a magok történelmileg kifejtett ütemtelen ritmusában szépek!* S a mint a művészeti kegyelet sértő volna népdalainknak akár ütemtelen, akár francia, akár wagneri módra való éneklése: épp oly kegyelet-sértő gondolat volt, századok során bizonyos módon énekelt zsoltárainknak ritmikus átalakítása, — s kegyelet-sértő volna az ilyen vállalkozás még akkor is, ha jobban sikerülne is, mint az „Egyetemes Énekügyi Bizottság“-nak sikerült!

... Nem una'mas, nem csunya valami, csak azért, mert egyszerű!!

... Ha hibás a mi népünk éneklése, nem az egyszerűségben rejlik a hiba, s így nem a régi dallamok és szövegek új és megemészthetetlen ritmizálása az orvosság. Hanem iskolai énektanításunkat kell intensivebbé tennünk. Meg kell tanítanunk a jövő nemzedéket, hogy ne nyujtsák tulságosan a szótagokat és vas szigorral vessük végét az „ordíttató“ és „ordító“ rendszernek! Ha pedig új énekeket akarnak szerezni költőink bonyolultabb ritmusu újabb dallamokra, ám tegyék ezt. Szerezzenek minél többet, adja ki őket az egyház külön, tanítsuk meg őket az iskolában, énekeltesük el a gyermekek a templomban alkalmas időben pl. Vasárnap a gyülekezeti ének és a lelkész első imádsága között, (vagy ha elrendeltetnék e szokás: az uri imádság és a textus felvétele között): az *idő*, ez a legfőbb bíró majd ki fogja válogatni azokat, amelyek *közhasználatra méltók lesznek*... Ezen új énekek szerzésénél aztán nagyon ügyelni kellend arra, hogy ne legyenek bántó ritmikai hibák, hanem szöveg és dallam összeillő legyen

Végül megjegyezzük, hogy ha az új énekeskönyvet, sok és sarkalatos hibája dacára is, kötelezővé tenné a zsinat, ebből *először* is súlyos természetű összeütközések következéne be a gyülekezet, a lelkész, az énekvezér és a felsőbb hatóságok között, minek eredménye a közbékére, a gyülekezeti életre, egyházunk jövőjére, kiszámíthatatlanul káros lenne: *másodszor* pedig, a régi énekeket a hivek ezután is a régi ritmus szerint énekelnék s még a legkötelességtudóbb énekvezér is, előbb-utóbb, kénytelen lenne visszatérni a régihez, alkalmazkodva a gyülekezet — általunk el nem is itélt megszokásához!

* * *

Mindezek után indítványozzuk, hogy:

1. az új énekeskönyv gyökeresen alakítottassék át és pedig tétessék a régi énekeskönyvhöz hasonlóvá;

2. az új énekeskönyv első részében a manapság énekelt zsoltárok helyeztessenek el a régi római számok megtartásával; második részét a régi kezdő-énekek és dicséretetek közül a kiválogatottak tegyék a régi számozás megtartásával s ugyanazon részben következzenek 203. s a következő számok alatt azon új énekek, melyek régi dallamokra szereztettek; a harmadik részt alkossák a kiválogatott erdélyi énekek, szintén a régi erdélyi számozással; — s negyedik csoportot végül az új énekek 1-től kezdődő számozással: hogy a régi énekeket a régi zsoltár és régi énekeskönyv birtokosai is könnyen megtalálhassák. A negyedik csoport minden újabb kiadásnál bővíthet. Egyszersmind, mint ez az új énekeskönyvben van, egységes számozást is vigyünk végig, de egyelőre vékonyabb nyomással, a régi szám alatt, zárójelek között. 20 vagy 30 év múlva aztán remélhetjük, hogy a régi énekeskönyvet újak váltván fel, ez az egységes számozás léphet az addigi 4-es számozás helyére;

3. az első 3 csoport énekeinek a szövege ne alakítottassék át annyira, mint ezt az új énekeskönyv teszi, az ódon zamat rovására, hanem csak annyira, a mennyire a mai graumatika és a dogmatikus szempontok szerint okvetlenül szükséges;

4. a régi dallamok ütemtelenül, egyenlő időtartamu kótákkal hangjegyeztessenek az első és második csoportban;* az új ének dallamának ritmusa természetesen a szerzőktől fog függeni; kérjük azonban ezeket, hogy legyenek tekintettel a dallam és szöveg ritmusának egyezésére;

5. a dallamok azon zsoltárnál vagy dicséretnél hangjegyeztessenek, amelynél eddigelé hangjegyeztettek, még akkor is, ha előbb előforduló énekeket, régi dallamuk eltörlésével, ezen később előforduló dallamra akarunk énekelni. (V. ö.: Szügyi Kremán „Indítványok“ 6—7. lapját s fejtegetéseink közül a „Perelj Uram perlőimmal“ kezdetű énekre vonatkozó fejtegetéseinket);

6. az „Egyetemes Énekügyi Bizottság“ állandósítottassék s ennek lesz feladata újabb és újabb kiadásoknak körültekintő és semmi rázkódtatással nem járó rendezése. (V. ö.: Sz.-Kr. „I.“ 5. p.)

Érveléseinkből és indítványainkból önként folyik azon javaslatunk, hogy a nt. lelkészegyleti közgyűlés a Szügyi Kremán-féle „Indítványok“ mellőzésével, tegye magáévá a mi álláspontunkat és indítványainkat, melyeknek summája ez:

az új „Énekeskönyv“ próba-kiadásából kötelező kiadás jelen alakban nem essközlendő!

a + x.

* Az erdélyi énekekre vonatkozólag az erdélyiek vannak hivatva indítványt tenni.

VELEMÉNY

a magyarországi ev. ref. egyház új énekeskönyvének az egyetemes konvent által elrendelt próba-kiadásáról.

(Budapest, 1903. Kiadta: *Fejes István* az egyetemes énekügyi bizottság elnöke.)

(Folytatás.)

Dante meg azokról beszél, a kiknek szíve messze jár, mikor testök mozdulatlan: „*va col cuore e col corpo dimora.*“ Mikor Dante azt akarja kimondani, hogy előre látott bajtól könnyebb óvakodni, e helyett azt mondja: „*lassabban repül a nyíl, ha láttuk mikor elpattantották: „Saetta previsa vien piu lenta.*“

Mikor Othello azzal a szándékkal megy be a Desdemona éjjeli szobájába, hogy megölje őt: eszébe jut, mily véghetetlen becses az emberi élet és mégis mily könnyű eloltani, perc műve csak. De a helyett, hogy ezeket elszónokolná, azt mondja a mécsvilágnak, a mit a szobában megpillantott: „*Te lángoló szolga — flaming minister — ha kioltottalak, előbbi fényed visszaadhatom, ha megbánnám. De egyszer lángodat kioltva oh természet szép csodája: nincs oly prométheuszi szikra, mely meggyújtson újra.*“ Ekkor Desdemonára esik tekintete s ismét más plastikával jó élénk a költő: „*Ha egyszer letéptem a rózsát, nem tehetem, hogy újra viruljon: el kell hervadnia. Hadd szívjam illatod még ágadon.*“

Ez ellen a plastika ellen követ el legtöbb és legsúlyosabb vétket az új zsoltár. Meglehet, hogy ha az eredeti héber szöveget is kinyitották volna az átdolgozók és ha az exegetikai utmutatásokat nem restellték volna figyelembe venni: nem tévedtek volna meg ennyire. Így pusztán a költői talentum örökösére voltak utalva. De ennek kevés nyomát láthatjuk.

Például a 86-ik zsolárban azt mondja a valódi költői talentum: Szenci Molnár Albert:

„Hajtsd hozzám Uram füledet
Es hallgasd meg kérésemet.“

Minő plastikus kép és mennyire megfelel a református vallás szellemének, dogmáinak is, a melyek szerint a református ember csak magának Istennek gyön. Igen, de azt mondja az átdolgozó: ez vastag anthropomorphismus. Csakhogy akkor nem beszélhet a 61-ik zsolár 3-ik versében sem az átdolgozó az Isten szárnyairól, szárnyainak árnyékáról. Ez még az anthropomorphismusnál is több. És akkor a 80-ik zsolárban ezt a mély jelentőségű képet: „*fordítsd hozzánk szent orcádat,*“ miért fordítja el így: „*fordítsd felénk szemeidet.*“ Isten orcája az ő dicsőségét jelenti mindenütt az ő szövegében. Ezért mondja az ároni áldás is: fordítsa az Ur az Ó orcáját tereád, világosítsa meg az Ur az Ó orcáját terajtat.“ Vagy ezt is censura alá vetjük ezentúl? De visszatérve a 86-ik zsolárra, ha már nem tetszett az átdolgozónak ez a plastika: „Hajtsd hozzám Uram füledet“, miért nem mondta ezt: „Hajtsd hozzám Uram lelkedet.“ E helyett egy halvány frázist mond: „*Tekints meg Uram engemet Es hallgasd meg kérésemet.*“ E helyett rövidebben és plastikusabban ezt is mondhatná: „*Tekintsd meg esedezésem!*“ a mint helyes költői érzékkel mondja is másutt Szenci Molnár Albert.

Ugyanez a régi zsoltár alább a 2-ik versben azt mondja :

„Te nagy irgalmad szerint
Kegyelmezz meg óránként.“

Az ujnak ez a gyönyörű plastika sem kell. E helyett ezt a szintelen frázist mondja :

„Hogy irgalmadba vevén
Kegyelmezz meg idején.“

Ha az exegetikai tartalmat figyelembe vette volna az átdolgozó : akkor tudta volna, hogy ez a vers az Isten megközelíthető voltát akarja festeni. Es festhette volna-é felejthetlenebb képpel bármiféle költő, mint ahogy Szenczi Molnár Albert festi :

„Kegyelmezz meg óránként.“

Ez a kép azt festi lelkünkbe, hogy Isten megközelíthető minden órában. Mindig nyitva van előttünk irgalmának ajtaja. Szükségünk is van arra minden órában. Minden órában készen kell lennünk arra, hogy megjelenünk Isten színe előtt. Minden órában meghalhatunk. Mennyi terhet vesz le lelkünkéről ez a szó : „Kegyelmezz meg óránként.“ — Ilyet csak ihletett szív és valódi költő tud mondani. Megjegyzem, hogy ez a kép nincs ott az eredeti héber szövegben. Ezt a maga költői vagyonából pótolta Szenczi Molnár Albert. S ezzel az igazi fordításnak egyik alapkellékére tanít meg. Arra, hogy a fordítónak nem szabad gépnek lenni, hanem az eredeti nyelv színét, ízét, illatát, zománcát, zenéjét — ami a fordításban többé kevésbé elvész — pótolni kell a saját költői tulajdonaiból. És ezt teszi Szenczi Molnár Albert, de nem teszi az új zsoltár. Itt emlitem meg azt, hogy a régi 13-ik dicséret bibliai zománcát hogy letörölte az átdolgozó :

A régi így szól :

„Buzdítsd fel Uram lelkemet,
Hogy dicső fejedelmemet,
Kit, míg a mérték bételt,
Sok szenvedés felszentelt,
Kísérjem a Golgothára,
Hol igazságod oltára.
De a körül kegyelmednek
Jó illatai terjednek.“

Nem tudom, ki írta e dicséret-verset, de bibliai kenet érintette lelkét, mikor ezt írta. A váltság titkának az a mély gondolata van plastikailag elmondva, hogy Istennek a Krisztus halálával különös, rendkívüli célja volt t. i. tettel megbizonyítani minden kétséget kizárólag, hogy Isten az elesett küzdő emberiség sorsa iránt érdeklődik, sőt azt szereti. Ez a halál bizonyítja azt. Ezért végtelen értékű előttünk és Isten előtt is. Mert azt is bizonyítja, hogy Isten e halállal bizonyítani akarta szerelmét hozzánk és Krisztus nem másolta meg Isten akaratát, mert erkölcsi halál lett volna rá nézve kitérni a testi halál elől. Végtelen erkölcsi erő van az Ur halálában két okból : 1-ször mert végtelen odaadás van benne az emberiség ügye iránt, ezért „Szentelte fel Őt a sok szenvedés“ (v. ö. Ján. 17, 19.) és 2-ször, mert eltétlen bizodalom van abban, hogy e végtelen odaadásnak eredménye nem az Ő megsemmisülése lesz, hanem új, dicsőbb, személyes életre, hatalomra ju-

tása és az emberiség üdvösségének tovább vezetése. Egyedül e feltétel alatt tetszhetik a Fiu halála az Atyának, egyedül így és ezért szereti Őt az Atya, így és ezért Ő az Atya gyönyörűsége. Ezért mondja Pál Ef. 5, 2-ben : „A Krisztus is szeretett minket és adta önmagát miérettünk ajándékkül és áldozatul Istennek gyönyörűsége édes illatozásra.“ Ez a Pál apostolhoz méltó gondolat inspirálta a dicséret költőjét, mikor ezt énekelte a Golgothára,

„Hol igazságod oltára,
De a körül kegyelmednek
Jó illatai terjednek.“

Milyen száraz ehez képest az új :

„Kísérjem a Golgothára,
Aldozati oltára,
A hol vére omlott értem,
Mert magára vette vétkem.“

Igazán kár, hogy az átdolgozásban olyan férfiak is nem vettek részt, a kik a költői tehetséget széles és mély bibliaismerettel egyesítik és e mellett az eredeti héber szövegtől sem idegenkednek. A Szenczi Molnár Albert hiányait csupán úgy lehetett volna pótolni a zsoltároknál. A dicséretknél pedig úgy lehetett volna a váltság oekonomiáját a vonatkozó szentirati helyek elmélyítésével költőileg megjeleníteni a nép előtt és a nép lelkébe bevinni. Így pedig könnyen elbántak vele, a katekismusi énekek jó részét egyszerűen kihagyták. Ez már igazán alapos átdolgozási módszer.

A Szenczi Molnár Albert említett hiányaira csak egy példát hozok fel, a 42-dik zsoltárból. Akár maga Dávid, akár más valaki írta e zsoltárt az ő kíséretéből, drámai helyzetben szólalt meg. 2. Sám. 17. 24-ik kk. verseiben leiratik, hogy a hálátlan fia Absolon által megűzött Dávid király átkelt a Jordánon hű seregével Mahanáimba s utána nyomult a pártütő Absolon is. Szemben állott egymással a két sereg döntő csatára készen. Ugyanez a dráma, mint a Lear királyé, a ki azt mondja hálátlan, pártütő leányainak : „hálátlanság ! te márványszívű ördög. Utálatosbb, ha gyermekben lakol, a tenger szörnyinél.“

„Ingratitude, thou marble — hearted fiend,
More hideous when thou show'st thee in a child
Than the sea — monster !“¹

És megőrül fájdalmában. Lear ellenmondást nem tűrő, despotikus, ércakarátú és hiú jellem ; de már törődött, szeretetre, gyöngéd gondoskodásra vágyó 80 éves agg. Annál iszonyúbb a tragikus harc közte és a hálátlanság ördöge közt, a mi összezuzza őt. Jól tudta a költő, hogy e lelki háborút semmiféle képpel sem jelenítheti meg jobban, mint ha hősét egy éjjeli égiháború közepébe helyezi, a mint fedetlen fővel harcol az elemekkel. Az égi háború hű tükre lelke háborújának :

„Rumble thy bellyful ! Spit, fire ! spout, rain !
Nor rain, wind, thunder, fire, are my daughters :
I tax not you, you elements, with unkindness ;
I never gave you kingdorm, call'd you children,
You owe me no subscription : then let fall

¹ The Tragedy of King Lear. Act I. Sc. IV. The Temple Shakespeare.

Your horrible pleasure; here I stand, your slave,
A pour, infirm, weak and despised old man:
But yet I call you serwile ministers,
That have with two pernicious daughters join'd
Your high-engender'd battles 'gainst a head
So old and white as this. O! O! 'tis foul!¹

„Bőgj a hogy birsch, hullj zápor, tűz okádj!
Tűz, zápor, villám, szél nem lányaim.
Titeket én nem vádolkak elemek
Kegyeltlenséggel. En nektek soha
Nem adtam országot, nem hivtalak
Leányaimnak, nem tartoztok szót fogadni.
Teljék be hát borzasztó kedvetek.
Itt állok rabszolgátokul szegény,
Kór, gyenge, megvetett öreg.
És mégis szolgálalkü udvaroncnak
Kell hogy nevezzelek, kik elfajúlt
Két lányaimmal frigyessülve ádáz
Hadat viseltek egy fej ellen, amely
Agg és fehér, mint ez. Oh ez gyalázat!”

(Ford. Vörösmarthy Mihály.)

Mily plastikai képe a két pernicious daughter-
nek és a meggyalázott apának. E költői plastika
legbecesebb kinese a költő lelki műhelyének. Ha
ezt nem vesszük észre, mikor a költő munkájával
foglalkozunk: pótolhatatlan hiányt okozunk. És ezt
Szenci Molnár Albert is elkövette. Mert csak a
Károli és Lobwasser hibás fordításai után dolgozott.

A Dávid és Absolon drámájában is megszólal
a szíven talált atya:

„Mint a szép hives patakra
A szarvas kívánczik:
Lelkem úgy óhajt Urámra
És Hozzá foháskodik.
Te hozzád én Istenem
Szomjuhozik én lelkem.”

Tiszta, határozott és ezer évek múlva is friss
kép. És maga Dávid sem mondja szebben, mint
Szenci Molnár Albert.

Akár maga Dávid volt a költő, akár egy vele
egyenrangú költői tehetséggel bíró hű embere, a ki
ott volt vele e döntő helyzetben: ott látta meg a
futó szarvast a Jordánon túl vadregényes tájain, a hol
„t'hóm el t'hóm kóré,” „zuhatag a zuhatagnak kiált”
a Hermon bércei között a hol a föld mélyéből elő-
törő sok zúgó vizek zaja a vizesések zajával echo-
szerűen hangzik és közeli nagy veszély benyomását
kelti. A költő e szavakban nem az ő geographiai
helyzetének topographiai leírását akarja adni, hanem
symbolikus festését az ő lelki állapotának, tehát a
költő lelki állapotának hű képe az a 7-ik és 8-ik
versben. Ennek a képnek feldolgozása Szenci Molnár
Albertnél zavaros, érthetetlen. A fordítások után való
dolgozás, az eredeti tiszta forrás mellőzése megbosz-
szulta magát. Így aztán az utóbbi zsoltárkiadásaink
ki is hagyták e versét és kihagyta a próba énekes-
könyv is. És ezzel érthetlenné, erőtlenné tette a
következő verset, értlenné, homályossá, zavarossá
az egész zsoltárt. Nem a művész munkáját végezte,
csak a mesteremberét. Az is kontármunka lett. Senki
sem tudja bizonyosan, ő maga sem, miféle árvizekről
beszél, mikor így szól:

¹ U. ott. Act. III. Sc. II.

„Óh én kegyes jó Istenem,
Mint kesereg az én szívem!

Sebessége árvizednek
És a zúgó nagy habok
Fejem felett megütököznek
S már-már összeroskadok.”

Csak halvány sejtelmet nyújt, de nem költői
plastikát. Pedig ha valahol: akkor itt lett volna
módja és alkalma annak szép feldolgozására: mi-
képpen viseli magát, miképpen emelkedik Istenhez,
miképpen talál benne tragikai vég helyett lelki
békét a vallásos jellem. A mai időben, midőn „test-
vért testvér, apát fia elad”, elég hálás és becses téma.
Hogy a valódi költőnek minő érzéke van a zsoltár
szépségei iránt, mutatja Arany, a ki a testvére által
eladott Toldi Miklós bánatát ugyanazzal a képpel
festi, mint Dávid király:

„Mint a himszarvas, kit vadász sérte nyíllal,
Fut sötét erdőbe, sajgó fájdalommal,
Eut hideg forrásnak enyhítő vizére . . .”

A próba-énekeskönyv irodalmi színvonalon akar
állani s rangján alulinak, póriásnak tartja a költői
plastikát az új esztendei énekekben és így travestál:

„Ez esztendőt megáldjad
Kegyelméből Ur Isten
Bőséggel ékesítsed.”

(Folyt. köv.)

Csánky Bénéámin,
ev. ref. lelkész.

KÖZÉLETÜNK.

A debreceni egyházmegyéből.

Május 5 ike gyönyörűen indult reánk nézve; a
felséges májusi várva-várt eső egész éjjel hintette
az áldást szomjú rónáinkra s a reggeli órák kissé
hűvös volta éppen nem rontotta jókedvünket, mely-
lyel Báránra törekvünk, hogy ott meg a lelkivilág
üdítő harmatában fürösztgessük magunkat. Ezen a
napon tartotta meg egyházmegyénk közönsége a szo-
kásos évi értekezletét.

Ünnepies, vidám érzések kedves zászlai gya-
nánt lebegtek körülöttünk s kísérték bennünket utunk-
ban a tavaszi fuvalmak. Ünnepies, vidám hangu-
latban találtuk Báránd kicsijét nagyját. Itt már a
nemzeti tricolort lengették a szellők az egyes házak-
ról s a parochia környéke zöld lombos díszítésével.
ünneplőbe öltözött nagy közönségével kedves ha-
tást gyakorolt minden ujonnan érkezőre.

Mert közel s távolból szép számmal érkezünk:
lelkészek, tanítók, világiak, gondnokok, presbyterek,
egyháztagok.

Csak az esett sajnosan, hogy főtiszteletű püs-
pök urunk gyöngékedése, — méltóságos főgondno-
kunk pedig az amerikai út fáradalmai miatt nem
jöhettek el, — mint különben szoktak — emelni ér-
tekezletünk fényét, növelni a mi örömlenket. Am fő-
tisztelű püspök úr helyettese gyanánt még az előző
napon kiszállt Debrecenből nt. Kiss Albert úr Dicsőfi

Józseffel együtt s elhozták magukkal szeretett ősz püspökünk atyai szíves üdvözlését.

Nt. Kiss Albert ur előre kérte, hogy minden ünnepélyesebb fogadtatás mellőztessék; hanem ez nem gátolta meg a bárándi derék atyafiakat abban, hogy festőiesen szép lovas bandériumot ne hozzanak össze. Biz' ők lóra kaptak s Gyulay doktor gyönyörű almásszürkén ülő vezetése alatt fogadták a határszélén a járás főszolgabíráját Dr. Bakács Bélát s kísérték ki rendre a hazatávozó vendégeket.

Tíz órakor kezdődött az istenisztelet a zsufolásig megtelt templomban. Gyönyörűen szárnyalt az ajkakról az „Im bėjöttünk“ majd a „Jövel szent Lélek Ur Isten“ s minekutánna a helyi dalárda is elzengett egy szép éneket: Veress Bálint hencidai lelkész prédikált Máté VI. 10. v. alapján az Isten országáról, annak eljövelele két nagy akadályáról s arról az erőről, mely az akadályokat legyőzendi. Szívből jövő, szívhez szóló, népies, építő beszéd volt.

Istenisztelet után félórai időzéssel vette kezdetét a tulajdonképpeni értekezlet, amikor is Dávidházy János esperes lendületes szép megnyitója után Miskolczy László gáborjáni lelkész olvasott fel „A protestantismus hatása a népeknél“ cím alatt. Tartalmas, mindvégig figyelmet lekötő értekezés volt ez. Ennek elhangzása után Uray Gyula derecskei tanító „Képek az életből“ cím alatt találó színekkel esetelelte „az áldomásívás“, „a fényűzés“, „a hivatalokra vágyás“, s „az elszaporodott egyetemeskedés“ káros következményeit. Esperes záró szavai után az értekezlet véget ért.

A közebédig eltelt idő alatt tisztelegtek főtiszteletű püspök urunkat képviselő nt. Kiss Albert ur előtt lelkész vezetése mellett a presbytérium s a község előjárósága teljes számban. Kiss Albert ur elismerő szavakkal szolt arról a szépegyetértésről, mely itt egyház és község között fennáll s buzdított is e szép viszony továbbpóolására. Majd a diakonisszaegylet tagjait fogadta a püspök helyett nt. Kiss Albert ur szintén lelkész vezetése alatt, ki midőn rámutatott, hogy az egyesület (egyetlen az egész egyházmegyében) 1892. óta mily nemes keresztényi missiót teljesít, s hogy a lefolyt idő alatt 14 ezer koronát gyűjtött, tisztán társadalmi úton az Ur szegényeinek istápolására, — és midőn meleg szavakkal esetelelte a jelenlevő tisztes matrónák buzgalmát: bizony-bizony könyveket esalt sok-sok szembe. És elgondoltuk: ha itt fent lehet tartani egy ily felséges célu egyesületet, hogy nem birunk egyebbütt is létesíteni . . . ! ?

Nt. Kiss Albert ur szintén megindult hangon, gyönyörűen méltatta a szent célért fáradozókat s szebb akkordban nem is végződhetett volna a mi összejövételünknek vallástársadalmi része, mint éppen ezzel.

Ambár volt bizony hátra még valami: a közebéd tudniillik, a hol szintén meleg érzések húrjai pendültek meg az egymást felváltó poharas köszöntők hatása alatt. A távollevő Nadányi Miklós egyházmegyei gondnokért, (tudhattuk-e, hogy szeretett gondnokunkat akkor már csak pár nap választotta el a koporsótól!) a sárrét lelkes barátjáért: Ilyés Bálint orsz. képviselőért, s Kiss Albertért együttesen ürtetett velünk poharat a házigazdai szerepet vivő lelkész Szabó József barátunk; Dicsőfi József bárándi egyházunk törekvő tagjaiért, — Dávidházy János esperes tisztes püspökünkért szoltott igen ha-

tásosan. Szinte elragadó volt, mikor Kiss Albert az egyházépítésben is felséges nemzeti missiót teljesítő Gróf Dégenfeld József főgondnokunkért emelt poharat. Jánosi Zoltán a tőle megszokott ékes szavakban a fungensekért s ezek között a fáradhatatlan lelkészért és áldott jó nejeért hívott bennünket pohár koccintásra. Aztán Dicsőfi József az esperes urat éltette az elismerés szép szavaival. Veress Bálint lelkesítő rövid beszédere az egész asztaltársaság fennállva zengette el a magyar kálvinisták páratlan asztaláldását, az „Isten áld meg a magyart.“ Ismét Jánosi Zoltán gyönyörűen rapsodistikus beszédében a tiszta keblű, nemes szívű kálvinista nőket s azoknak jelenlevő képviselőit; F. Varga Lajos pedig az egyházak közönségét s azoknak jelenlevő hitbuzgó presbyter képviselőit. Utoljára nt. Kiss Albert urnak a bárándiak szíves vendégszeretetét megköszönő szavaival a közebéd véget ért. Este a lelkési és tanítói gyámintézet javára táncmultság volt.

Feledhetetlen szép nap volt ez; s óhajtvá-óhajtuk, hogy legyen egyházmegyénknek sok-sok ilyen napja. Elevenítenek és építenek, újjászülnek és megerősítenek az ilyen napok.

Egy jejen volt.

A szentesi református kör.

A vallásos érzés emelésére és ébren-tartására, a református öntudat felébresztésére, az egyház tagjai között az érintkezés, ezzel együtt a bizalom felköltésére s a templom nagyobb mérvű látogatására, általában a régi protestáns hitbuzgóság visszaállítására, egyik hatalmas tényező különösen ott, hol a hívek tömeges száma miatt a cura pastoralis nem lehet intenzív, a ref. körök szervezése s annak keretén belől a felolvasási estélyek tartása.

Ma, midőn az embereket az anyagi felfogás vezérli, amidőn a kenyérérti harc feledtetni a biblia szép mondását: „Nemcsak kenyérrel él az ember,“ midőn minden vonalon a vallásos érzés meglazulását, ami szintén fájó, a protestáns öntudat kihalását látjuk, amidőn a hívek lelkét csak a predikáció nem elégíti ki, amidőn a folytonos panaszkodás pusztulásunkról kevésnek bizonyult a vallásos érzés felébresztésére: az emberek lelkében mintegy lopva, kerülő utakon kell a vallásos érzést, a prot. öntudatot, a valláshoz való ragaszkodást, az egymás iránti élő szeretetet felkölteni s állandósítani, a régi, letűnt vallásos hitéletet visszavarázsolni. Ezek elérésére aligha találhatnunk mást, mint körök szervezését s vallásos estélyek tartását.

Népünk a tanulásra rendkívül fogékony, de csak úgy, ha ez néki sok fáradságába nem kerül. Talán kényelemszeretet, talán aristokratikus vonás, de tény, hogy a nép olvasni kevésbé, de a jó felolvasást hallgatni annál inkább szereti. Lélektani tény, hogy a jó felolvasó, éppugy mint a szónok, az író szellemét s azon érzést, melyet az általa előadott tárgy iránt érez, hallgatói lelkébe átönti. S így, a jól megválogatott felolvasásokkal a nép vallásos érzését felkölteni, nemesbíten s irányítani lehet.

Ezt az önkényt kínákozó eszközt ragadta meg a szentesi reformált egyház buzgó lelkipásztora Futó Zoltán, midőn sok akadállyal küzdve ezelőtt 4 évvel megalakította a ref. kört s megkezdette a vallásos estélyek tartását, hogy a népes, 17 ezer lelket számláló egyházban levő közönyt, tespedést meg-

törje, a hitbuzgóságot, az egyház ügyei iránti érdeklődést, szeretetet felköltse.

A kör tevékenysége különösen a téli időszak beálltával, november 1-től husvétig tartott vallásos estélyek rendezésére irányult. Ezen idő alatt a város két különböző részén minden vasárnap tartatott estély két-három sőt néha több szereplővel. Az összes felolvasási estélyek száma 38 volt.

A kör az estélyek rendezésénél a vallásos irányt tartotta szem előtt, úgy azonban, hogy az ismeretterjesztő és szórakoztató felolvasások is élénkítsék az estélyeket, innen lett azután, hogy a tartott 72 felolvasás közül 44 vallásos, vagy vallásérkölesi irányu volt, mi a felolvasások 61%-ának felel meg, történelmi tárgyú felolvasás tartatott 7 esetben, föld- és néprajzi 2, nevelési 1, más ismeretterjesztő s egyéb szórakoztató felolvasás 18-szor; ezeken kívül szavalat volt 20-szor s ének is 1-szer, szintén vallásos irányu.

Az estélyek iránti érdeklődés folyton fokozódó volt, annyira, hogy a felolvasások termei nemcsak mindenkor megteltek hallgató közönséggel, hanem igen sokszor a későn jövők a be nem férhetőség miatt kénytelenek voltak visszatérni.

A felolvasások tartásában részt vettek az egyház lelkészei, s. lelkészei kívül a buzgóbb tanítók, tanárok, mérnökök s szavalásra fiatal hölgyek és főgymn. tanulók.

Hogy a hivekkel való érintkezés bensőbb legyen s a kör minél inkább megközelítse kitűzött célját, a hivek részére olvasó és társalgó helyiség létesített, hol a kortagok egész éven át a délutáni és esteli órákban olvasással, társalgással elszórakozhatnak. Ezen helyiségben van egyúttal a kör könyvtára is, mely egyesek adományából 352 kötetre szaporodott. A kör közgyűlése a nyár folyamán egy nagyobb szerű népünnepély rendezését határozta el, hogy a különböző rétegek egybehozása által, az egymás közelebből való megismerésével a bizalom és szeretet egymás iránt felköltessék s a kör szép céljai megvalósíthatók legyenek. Ily módon akarja a kör elérni azt, hogy az egyház tagjaiban újra feltámadjon az erős hit, a szeretet egyházunk és vallásunk iránt s biztat a remény, hogy a munka nem lesz hiábavaló s az elvetetett magból gazdag aratást várhatunk. De — valamint az elvetett növény magván sok ideig nem látszik meg a fejlődés, az élet csirája, ha az a mag szárazföldbe jutott, — éppúgy a közöny, a hitetlenség és nevelatlenségbe merült lelkekben is csak idők multával fejlődik ki a hit csirája, a melyből az igazi vallásosság, hithűség, szeretet s az egyház iránti áldozatkészség nemes tulajdonai fakadnak.

Papp Lajos.

BESZÉD.

melyet a nagyszalontai ev. ref. egyházmegye 1904. Apr. 21-én tartott közgyűlése után a „Tisza Kálmán serleg” felavatási ünnepélyén elmondott Ssikssay Lajos egyházmegyei tanácsbíró.

Mélyen tisztelt Uraim!

Meghatottsággal illetem e serleget, melyet a Legnagyobb emlékére kívánok üríteni, mert érzem, hogy mily kicsiny vagyok azon dicső s magasztos

eszmék harcosához; és talán vakmerőség is az, hogy csekélységem foglalkozni mer a megdicsőült nagy szellemével?

De mentsen engem szívem azon legszentebb érzelme, mely a megdicsőült emléket oly mély hódolat-, tisztelet- és szeretettel ápolja.

Mely hálám és tiszteletem a Nagy iránt fogamzott a debreceni 61-iki események alkalmával, midőn az utcagyermek sorában egy kis gymnasia kiáltotta az ünnepeit nevét.

S nevedekett a hála és tisztelet, midőn a szalontai egyházmegye egyik vándorgyűlése alkalmával az egyházmegye gondnoka, vendége volt a szerény bősörményi paróchiának.

S tetőpontjára lépett a mély tisztelet és hála, midőn 1875. 85., 95. és 900 években a nagy és kiváló férfiú iránt lelkesülők táborába sorakozhattam.

S vérző szívvel kísértem utolsó útjára a megdicsőült — hazánk s egyházunk legnagyobb fiát az örökkévalóság Pantheonjába, mely hirdeti a feltámadást.*

S éppen azért, mert egy hosszú életen keresztül volt a megdicsőült nagy alak, a szent hazaszeretet és vallásosság érzületében eszményképem: — ha bár kicsinynek érzem is magam az Ő emléke méltatására, engedjék meg azt nekem mégis mélyen tisztelt uraim, mert az én szívem azt sugalmazza, hogy érzelmeim őszintesége, mélysége és tisztasága emeli szavamát méltó helyére:

Es most, midőn igénytelen szavamát hallatom, nem a hegedő sebeket akarom én felszaggatni, melyet a család, a nemzet, a magyar prot. egyház szívében Tisza Kálmán elveszte miatt fájlal, hanem inkább azt igyekezem beigazolni, hogy a változhatatlant Istenben való megnyugvással kell fogadnunk, annyival inkább, mert hiszen Ő nem halt meg, Ő örökké élni fog a magyar nemzet és a magy. prot. egyház történetében.

Mélyen tisztelt Uraim!

Nem volt még arra példa a történelemben, hogy a létező kor, nagyjai iránt méltó elismeréssel lett volna, sőt a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a nagyok életükben csak úgy tűnnek fel, mint egy olyan feny, melyet köd borít, és halál az, mely ezen ködöt elüzi, midőn ki süt a történelem fényes napsugára.

Igy van ez a mi nagy Tisza Kálmánunknál is, ki az életben nem hogy teljes elismerésnek örvendhetett volna, hanem sokszor méltatlanságokat kellett szenvednie: de az Ő nagy lelke s az Ő nyugodt lelkiismerete érezte és tudta, hogy cselekedete hű és igaz, s ebben talált megnyugvást, s így mindenkor nyugodtan haladt azon az uton, melyen őt az isteni gondviselés és lánglelke vezette hazánk s egyházunk előhaladására.

Es ma, midőn már Ő nincs és a történelem kelő napsugára kezdi bearanyozni a Nagy, Dicső és Nemes emléket, most áll elő az a kérdés, hogy ki volt Tisza Kálmán? Hogy ki volt Tisza Kálmán a magyar nemzetnek arról mi ne beszéljünk, azt mindnyájan érezzük és tudjuk, majd méltatja azt a történetíró.

Szabad legyen nekem röviden csak arról megemlékeznem, hogy ki volt Ő a magy. prot. egyháznak, s ki volt Ő minékünk.

* A geszti sírbolton e felírás látható: „Feltámadunk.”

Tisza Kálmánt 1885-ben választotta meg a nagyszalontai egyházmegye gondnokául, mely tisztségben híven megmaradt mindhalálig.

Gondnoksága kezdetén történt az a nevezetes szereplése, mely nevét egyszerre népszerűvé és ünnepeletté tette: t. i. az 1859. szeptember 1-én kiadott patens, mely a protestáns autonómiát gyökerében megtámadó intézkedést foglalt magában, Tisza Kálmán ellenszegülésére s visszautasításra hívta fel a prot. egyház intéző köreit, s ugyanily állást foglalt a pátenst csakhamar követő okt. diploma ellen.

Felekezeti különbség nélkül mindenki tudta, hogy a prot. egyház szabadsága ellen intézett támadás, csak befejezése az alkotmány megsemmítésére irányuló törekvéseknek.

S Tisza Kálmánban már ekkor mindenki az alkotmányosság rendületlen bajnokát üdvözölte.

Ez volt Tisza Kálmán első nyilvános fellépése, itt adatott kezébe, mint vezérnek, az a zászló, melyet 40 éven keresztül mint a közpályán szereplő harcos fennen lobogtatott, s melyet mocsoktalanul tisztán adott át az utókornak.

1867-ben a dunántúli egyházkerület főgondnokául megválasztatván, e tisztét is haláláig viselte.

A magy. prot. egyházak ügyeit lángesze és meggyőződése teljes erejével intézte, vezette nemcsak a nagyszalontai egyházmegyét, hanem vezette a dunai egyházkerületet, a tiszántúli egyházkerületnek fő-fő tényezője volt, nemcsak, de a magy. prot. egyházak zsinati és conventi einöke volt.

Tisza Kálmán mint gondnok 46 éven keresztül vezette az egyházmegye ügyeit, böles tanácssal, teljes odaadással munkálkodott annak jóléte és előhaladásán.

Gondnoksága alatt alakult meg a lelkész gyámintézet, a tanítói segélyegylet, melyeknek nemcsak szellemi, de anyagi megalapítója is volt.

A 46 esztendőnek talán egy napja sem volt, melyen úgy ment volna le a nap, hogy az ő szeretett egyházmegyéjére ne gondolt volna.

Midőn vállalt 15 éven keresztül az ország gondjai nyomták, még akkor sem mulasztotta el, hogy az őszi és tavaszi közgyűlésekre el ne jöjjön, hogy ott mindig böles és igazságos tanácsával bennünket gyámolítson.

Mint gondnok, meglátogatta az egyházmegye minden községét, s minden egyházközség szellemi és anyagi haladását figyelemmel kísérte, nemcsak, de a hol tenni kellett, az első mindig ő volt.

Nagy volt ő szellemben, nagy volt ő tettekben, nagy volt a szeretetben, mit nekünk — ha csak a háládatlanság bályegével nem akarjuk magunkat illetni, felednünk nem szabad.

Tartsuk fenn hát az ő nagy és dicső emlékét, s hagyjuk azt örökségül az utókornak is, és e serleget adjuk kézzől kézre, s minél gyakrabban jusson eszünkbe, hogy ki volt Tisza Kálmán a haza és a magyar protestáns egyháznak s ki volt mi nekünk?

De, ha igazán és híven akarjuk az ő emlékét fenntartani, tegyünk szent fogadást e mai napon, hogy bennünket mindenkor és mindenben az egymás iránti tisztelet és szeretet vezet, s minden erőnket megfeszítve vállvetve lankadatlanul törekedjünk munkálkodni a Haza és a magyar protestáns egyház javára.

Ne felejtjük az ő szavait, melyet kevéssel ha-

lála előtt e helyről mondott nekünk, hogy a mi magyar nőinket, mint anyákat meg ne szünjünk arra kérni, hogy már gyermekeiket a dajkamesétől kezdve arra tanítsák, hogy szeressék a Hazát és Királyt, szeressék vallásukat.

És ha ez eszmében mindnyájan egyek leszünk, akkor leszünk igazán méltók kicsinységünk tudatában is Tisza Kálmán emlékét ünnepelni, s akkor mondhatjuk el a legfőbb bíró előtt mi is azt, mit a mi Nagyunk mondhatott a költő szavaival:

Isten légy üdvöz, légy imádva,
Fölszállott Hozzád egyik porszedem, hogy
Előtted leboruljon
S elmondja, hü fiad vagyok Atyám.

Tisza Kálmán emléke közöttünk, s az utókornban örökké éljen.

IRODALOM.

Az egyházjog tankönyve. Irta Dr. Kérészy Zoltán debreceni jogakadémiai tanár. I. Rész. Az egyházalkotmány története. Allam és egyház közti s interconfessionalis viszony. Jogforrások. Kiadja Politzer Zsigmond, Budapest. Ara 6 korona.

Dr. Kérészy Zoltán egyházjogi munkájának első része fekszik még eddig előttünk; tehát a bírálat nincs abban a szerencsés helyzetben, hogy egész munkát állítson a mérleg alá; minélfogva a szakszerű megítélés bizonyos támpontjait nélkülözni kénytelen; de azt hiszem, hogy tesz valami jó szolgálatot a kritika, ha most már megszólal; legalább egyes esetleges hibákra rámutatván, a második rész minél alaposabb és korrektebb kivitelét mozdítja elő.

„Az egyházjog tankönyve“ két szempontból vehető bírálat alá: mint tankönyv és mint tudományos irodalmi termék. Lássuk először mint tankönyvet; mert mint ilyenre több jót mondhatunk. Az egyházjogi anyag elrendezése, felosztása nagyon szerencsés; sokkal szerencsésebb, mint az e munkával a magyar egyházjogi tankönyvek közül egyedül konkurrálható: Kovács Albert „Egyházjogtaná“-é. A tiszta jogász érzék megtalálta azt az öt kritériumot, melyek szerint az egyházjogi anyagot csoportosítva annak legáttekinthetőbb képét nyújtja a tanuló ifjúság elé. A kereteken belől az anyag teljessége áll előttünk; talán e tekintetből csak a Péter római püspökségéről szóló monda megcáfolásának mellőzése és a protestáns jogforrások mostoha kezelése róható fel fogyatéknak gyanánt. Általában a munkán vonúl végig egy olyan lappangó tendentia, a melyet a könyv fedő lapján az a glóriás szentképféle symbolizál; úgy, hogy az avatlatlan olvasó a szabadelvű protestáns egyházjogászt nem igen tudja kiérzékelni belőle. Maga az egyház meghatározása, hogy t. i. az alatt a megkeresztelt egyének összeségét értjük „nagy“ elhajlást tesz a karakter indelebilisines pápista felfogás felé; hiszen a megkeresztelés után nemkeresztényen felekezetbe átléphet az egyén. Megkeresztelt marad, még sem lesz tagja az egyháznak. Alizidort is tisztára igyekszik mosni a római primatus tendenciájától, holott a püspököknek közvetlen a pápa joghatósága alá helyezése más célból, mint a primatus megszilárdításának céljából nem történhetett; de meg az az I. Gergely által megnyitott kor, melyben e gyűjtemény napvilágot látott, ezt a célt uralja. Hogy az Alizidor céljának szépítőgetése ma

már az egyházjogászok többségének a feladata lett, ez a klerikális előnyomulás jele a tudományban; a mi által nekünk megtévesztetnünk nem szabad; s a mitől az ifjúságot féltékenyen óvni kell. Ugyan- csak ebbe a megítélési körbe vonható a szerző kon- kordatumos elmélete. Ő a szerződési alapon áll; da- cára annak, hogy az államot feléje helyezi az egy- háznak; dacára annak, hogy az állami omnipotentia teljes souverainitás elvét vallja. Hogy a pápát a nemzetközi viszonylatokban elismerik souverainnek az államok; ezt nem nemzetközi jogalanyiságnak valóságos tartalma, hanem az a tisztelet szerezte meg neki, melylyel a legnagyobb egyház fejtét illetik. Nemzetközi jogalanyisága a pápai állam bukása után merő formalitás és hatály nélküli maradványa a multnak; melyre a modern államnak a szerződés egyik pillérét felépíteni nem lehet. A lappangó szel- lem, melynek egy pár jelére most reá mutattam, való- színűleg onnan kísért, hogy szerző nagy tisztelője s annak idején szorgalmas tanítványa volt Kovács Gyula egyetemi tanárnak, a ki zseniálisan tudja a maga névleges kálvinistaságát a tudomány pápistás kezelésében értékesíteni.

Nagy érdeme szerzőnek, hogy az állam és egy- ház közötti viszonyt úgy lényegét, mint történe- tét helyes világitásba helyezi s a magyar viszonyok mel- tatását egészen a legújabb időkig gondosan feldolgozva, rendszerbe foglalva a tudomány színvonalára emeli.

Kiválóan értékes a magyar király legfőbb kegy- úri jogának eredet és természet szempontjából való fejtegetése, melynek végén oda konkludál, hogy az a jog nem pápai privilegium, hanem a magyar al- kotmány szerves kiegészítő része.

Sok helyen az egyháztörténelem teljességével lép fel, a mi egyházjogtan keretébe ilyen mértékben nem való; jobb lett volna e helyett az egyházjog megértéséhez szükséges jogi előismereteket nyújtani; amint azt Kovács Albert teszi; mert ez a tankönyv theo- logusok kezébe is van szánva.

A munka stylusa jogászi; a jogi kifejezések- kel, technikus terminusokkal mesterien bánt; elő- terjesztése magas, tudományos színvonalon áll, ta- lán az akadémiai ifjúság értelmi vonalán felül is. Nem lehet megjegyzés nélkül hagyni a sok idegen szót, melyektől valósággal hemzseg a szöveg pl. doktrinák, vindikálta, depositio, generalis, reorgani- satio, formaliter recipiáltatott („förmlich recipirt“: Friedberg.) Ma már, a mikor a tudományos előter- jesztés számára teljesen megfelelő szókincsünk va- gyon, kár az ifjúságot idegen szókincsesel vesződtetni.

A magyar tankönyv-irodalom sokat nyert a Dr. Kérészy munkájával; mert hibái mellett előnye- i messze kimagaslanak; azokat a hibákat egy új fel- dolgozás során könnyen ki lehet igazítani.

Mint tudományos irodalmi termék, nélkülözvén az önállóság jellegét vajmi csekély dicséretre tart- hat igényt. Nemesak felosztásával; de a munka nagy részében a szöveggel is annyira a Friedberg „Lehr- buch des kath. und ev. Kirchenrechts“ című művé- nek járszalagára adja magát, hogy az önálló tuda-ományos mű igényéről le kell mondania; de e mel- lett van a munkában természetesen önálló feldolgo- zás is, habár ennél is itt-ott a Kovács Gyula egyetemi praelectioi esendülnek vissza. A bizonyítgatással most adós maradok; erre a térre csak akkor lennék haj- landó lépni, ha állításaim tagadásba vétetnének.

Dr. Baltás Dossó.

„Az ősmagyar vallás emlékeiről“ címen név- telen szerzőtől Kókai Lajos (Budapest) kiadásában egy 30 oldalas, 50 filléres igen érdekes füzetke je- lent meg, melynek egyedüli hibája az, hogy nagyon rövid. Széles alapon csenevész felépítmény; vagy jobban mondva nem is csenevész, hanem csak a fal és tető konstrukciót adja, a nélkül, hogy a kö- zöket téglával, cementtel, pala lapokkal betöltené. Inkább inger akar ez lenni más valakinek; hogy írja meg a benne körvonalozott munkát részletesen, minden vonatkozásaiban; holott pedig a derék név- telen mutakozónak erre a legalkalmasabbnak. Van a füzetben vallás, társadalom, politika. Szól benne érdemes avatottsággal a biblikus tudós, a történész, a társadalmi és állami politika publicisztája.

A füzetke célja visszavezetni az ősi hagyomá- nyokhoz; a keresztyénség előtti idők részeire; fel- kelteni az ősmagyar vallás-erkölesi élet iránt a figyelmet; mely ha pogány volt is, nem szégyelhet belőle semmit sem a keresztyén magyar, sőt az idegen elemekből összeszedett úgy nevezett „művelt- ség“ eszményi érték tekintetében messze mögötte marad az ősmagyar „beesülettudásnak“, „ember- ségnek.“

Megkapó összehasonlítást tesz egyfelől az ős- magyar pogány vallás, másfelől a Pál és János apostolok keresztyén theológiája között. És oda konkludál, hogy a lélektani alapvonalak mindkettő- ben azonosok.

Becsüljük meg magunkat; becsüljük meg nem- zeti hagyományainkat, becsüljük meg egymást: ezt a hármas jelszót írja a vallási, társadalmi, nemzeti megújulás jövődjének ajtajára

Végtelenül tömör előadásban tömérdek eszmét karol fel a füzet; de mindennek dacára is színes, élvezetes, gördülékeny és egységes marad. Akárki írta is nemes lelke, vallásos kedélye, lángoló haza- fiúi szíve és tiszta látása lehet. Csak aztán a most adott vázlatos épületet minden részleleivel és orna- mentikájával építse is ki; mert így az izelítő után csak éhesebb leend az ember.

Dr. Baltás Dossó.

* * *

Ezt a művecskét mi is átolvastuk; im saját nézeteinket reá vonatkozólag itt adjuk. Szerk.

Az ősmagyar vallás emlékeiről. Budapest, 1904. Kiadja: Kókai Lajos. Ara: 50 fillér. Hogy ki a szerzője ennek a 30 oldalra terjedő füzetkének, — névszerint nem tudjuk. De azt látjuk és konstatál- juk, hogy egy hazáját s nemzetét szerető s ennek multjéért lelkes érdeklődéssel viseltető derék magyar lélek elmélkedése ez, ki „az ősmagyar vallásról“ akarván írni, „olyan céltervvel ír erről a kegyeletes érzelmeket érdemlő hitvilágról, mint mikor a leg- szebb metszett betűket adjuk írni tanuló gyerme- keink kezébe, hogy arról tanuljanak, — tanulhassa- nak szépen írni.“ (1-ső oldal). Ez mindenesetre derék dolog, — de az is bizonyos, hogy ilyen mód- szerrel lehetetlen az ősmagyar vallás titkos berkeibe behatolni s a feledésbe merült magyar mythologia emlékeiről az idők mohát letisztogatni. Ide nem elég a pusztá subjectiv s máskülönben tiszteletünkre teljesen méltó lelkesedés és fajszeretet, — hanem tényekre, adatokra van szükségünk, még pedig első sorban a történelem, aztán az összehasonlító nyelv- tudomány tárházából s ezeket kell feldolgozni a ma már meglehetősen kultivált vallásbölcészeti alapel-

vek szerint. Sokat lehetne és kellene is erről mondani, de akkor új tanulmányt írnánk a kérdéstről, holott mi most csak bírálni akarunk. Ugyanazért röviden csak ennyit: a ki az ősmagyar vallással alaposan akar foglalkozni, az legyen tisztában 1-ször azzal, hogy őseink vallása már Etelközben nagy változásokat árul el. Nem olyan volt őseink vallása Ázsia belsejében, mint Etelközben; — 2 szor a hosszas vándorlás alatt az egykori ázsiai henothéizmus polytheismussá változott (bocsánat, de így volt!) s több indogerman vallásos elem csuszott be az ősvallásba, (vérszerződés, loáldozat, torok stb. stb. Különösen az áldozatok és azok körül a papok, — táltosok szerepe határozottan persa eredetűek. Az áldomások meg, a melyekről szerző is megemlékezik, még pedig elég szerencsés érzéssel, nem egyebek, mint az árja áldozati vendégségek, maradványa magyar köntösben!) 3-szor ne mulasztja el a magyarra rokon turáni népek vallását és mythosait tanulmány tárgyává tenni. 4-szer menjen vissza a multban addig, a meddig csak mehet; mert a szentgalleni zárdában történt események az ősmagyar vallásnak már csak a végére vetnek fényt; holott ősmagyar vallásról *tulajdonképpen* csak ez időt megelőzőleg szólhatunk. Hogy az ilyenképpen nyert adatokat a nép jelen életéből, szokásaiból, büneiből stb. vett tényekkel és bizonyságokkal igen szerencsésen lehet sokszor támogatni. másszor kiegészíteni, az csak természetes s mi is szívesen elismerjük; de ez csak másodsorban jöhet figyelembe s csak harmadsorban az afféle kombinatók, a minőkkel e füzet majd minden lapján találkozunk. Komolyan szólva: tudományos értéke ennek a műnek alig van; de azért szerzőjét teljességgel nem akarjuk ám elkedvetleníteni. Ellenkezőleg: megdicsérjük érdeklődéséért s szolgáljon vigasztalására az, hogy ha a vallásbölcészetben, — mint aránylag nagyon rövid multtal bíró tudományban s általában ma még minden olyan kombinatio jogosult, melyet valaki többé-kevésbé támogatni tud: akkor kétszeres, sőt többszörös mértékben jogosult az az ősmagyar mythológiában, hol száraz avar fed minden ösvényt, mely bennünket őseink hitvilágába egyenesen visszavezethetne. A mult század 50-es éveiben a halhatatlan érdemű *Ipolyi Arnold* ilyenmű tanulmányaihoz az adatokat ugyis gyűjtötte, hogy barátjához *Lugossy József*hez fordult s ennek közvetítésével a debreceni kollégiumból szerte menő legátusokat kérte fel a nép száján élő mesék, közmondások stb. leírására; s ezek nagy részben benne is vannak *Ipolyi* 1854-ben megjelent „Magyar Mythológiájában.“ Azt tudjuk, hogy *Ipolyi* kiindulási pontja hibás volt, mert ő a magyar rokonságot az árják és sémiták között kereste; de a művében összehalmozott kínai értéke maradandó s a magyar ősvallás kérdésével foglalkozók ma is sok hasznát vehetik.

Ezért nem akarjuk mi e kezünk alatt levő füzet írójának a kedvét elvenni. Csak foglalkozzék e kérdéssel tovább is; tájékozza magát az egyetemes vallásbölcészet terén; figyelje meg népünk életét; gyűjtse adatait; ezeknek minden parányi fragmentája egy-egy tégladarab annak a tudomány-nak kiépítéséhez, melyet nekünk magyaroknak kell elvégeznünk s a mely munkában idegen nemzetek tudósaira nem támaszkodhatunk. Ezek az idegenek gondosan tanulmányozzák, p. o. a veresbőrű indiánok, araukánok, malájok, vagy pápuák vallását; de

olyan vallásbölcészeti idegen nyelven irt szakművet még eddig nem ismerünk, mely az ősmagyar vallásnak avagy csak egy lapocskát is szentelne. Ez a mi dolgunk s ezt elvégezni nemzeti és becsületbeli kötelességünk. Üdvözljük az ismeretlen szerzőt, ki ezt megértette. E. L.

KÜLFÖLD.

Az egyház és a színház.

Irta *Kathy Zoltán* newyorki ref. lelkész.

(Folytatás és vége.)

Az egyház és a világ valódi viszonyának ez a gondolata összhangzásban van az egyház veleszületett funkciójával is. Urunk az első csodát egy lakodalmi ünnepen végezte. Azért jött, hogy megszentelje és megdicsőítse az életet mindennemű változataiban. E tetteire ráütötte az Ur az ő működésének és az egyházi szolgálatnak az ismertető jellegét. — Első csodája prófétai, rossz magyar szóval: látnoki volt. Azért jött, hogy megnemesítse, átváltoztassa, átalakítsa a faj hajlamait, indulatait. — Azért jött, hogy a föld vizét a Menny borává változtassa. Azért jött, hogy szentté és istenivé tegyen minden talentumot, izlést, energiát és hajlamot, hogy a Föld, bizonyos mértékben, a Mennynek a mása lehessen. — Az ő egyházának be kell hát töltenie ma is az ő magasztos misszióját. Színművészeti ösztönöket, szervezett színházi előadásokat találunk a világban mily állápontra helyezkedjék a Jézus egyháza ezekkel a tényekkel szemben? Sokan a legnemesebb lángelmék közül, *Aeschylustól Shakespeareig* és az ő idejétől napjainkig, a színművészetre szentelték életüket. Nincs hatalom, mely visszatartsa a viz árját: nincs hatalom, mely megölje a színművészeti ösztönt. Ez az ösztön amennyire isteni, annyira emberi, — de mindenkor a legnemesebb erkölcsiséget kellene szolgálja. Ellenkezőleg, egyházi körökben szóban és írásban eleget halljuk, hogy a színház izlése annyira sülyedt, erkölce annyira romlott, hogy szinte kétségbeejtő; hogy javulás e téren mindaddig nem is remélhető, míg vissza nem térünk a színművészet görög módszeréhez, hogy a nők teljes kizárásával egyedül férfiak szerepeljenek a színpadon. A színház környezetében és atmoszférájában kétségkívül sok oly dolog van, a mi igazolja ezt a pesszimista fölfogást. De vannak sokan a színművészeti pályán is, kik ép oly szigorúsággal törnek pálcát a színművészet egyes torzképei, koreskinövései fölött, mint az egyházak képviselői, a lelkészek. Az egyház valóban hibás, ha morális gyávaságból elzárkózik a remetei magánosságba, figyelmére sem méltatva a nagy világot a maga gyarlóságaival, büneivel és fájdalmaival. Neki szent kötelessége, hogy megváltsa, átalakítsa ezt az elveszett világot. Azt mondani, hogy az egyháznak nincs érdeke a színházban, annyi, mint vádolni az egyházat a színház ellen felhozni szokott ama sok kifogás ignorálásával, a miknek az átalakítása az egyházra nézve lehetséges és kívánatos.

Az egyháznak a színházhoz való átalakító viszonya összhangzásban van azzal a szellemmel is, a melyből a színművészet tényleg keletkezett. Ezt az észrevételt alkalmazhatjuk mindama nemzetek színművészetére, a melyeknek a színművészeti történetét ismerjük. *Hindu* írók leírják a színművészet történetét *Bharatáig*, mely név bizonynyal nagy be-

folyású legendái jellemet képvisel az indián történetben. A legkisebb kétség sem merülhet föl az iránt, hogy az indiai színművészet vallásos irányu volt és hogy az egy részét alkotta a különböző istenek ünnepein tartatni szokott istenimádásnak. A kínai színművészet tanulmányozása elragadóan érdekes. Tisztán mutatja ez a kínai vallásos életet, a mint hitre következik, a különböző kínai színművekben. A japán színmű, mint általában oly sok japán dolog, jobbára kínai származású. Ebben is a természetfölötti, vagy vallásos elem az uralkodó. A héber szentiratok drámai formáiban, mint a milyen a *Ruth* könyve, *Jób* könyve, az *Énekek Éneke*, szintén a vallásos idea a jellemzetes vonás. Az egyiptomi drámánál a lélek halhatatlanságának a tana nyer ünnepies kifejezést azokban a misztikus előadásokban, miket leginkább temetések alkalmával tartottak. A görögök theológiai tan és drámai ihlet tekintetében sokkal adósok az egyiptomiaknak. — A görög drámát az egyiptomiaktól kölcsönözték a phrygiánusok és más népek. Addig, míg a dráma virágzott Görögországban, a legbensőbb összeköttetésben volt a nemzeti vallással. Ez tény, akár a vigjátékra, akár a szomorujátékra gondolunk, mert mindegyik az istenitisztelet különböző formáiból származott. Gondoljunk csak *Aeschylus*, *Sophocles*, *Euripides* és nagynevű követőik tragédiáira. Egy pillanatig sem tanulmányozhatjuk az attikai színmű jellemző tulajdonságait annak az elismerése nélkül, hogy ennek az eredete szintén vallásos természetű volt. A római színmű a nemzeti formákat összevegyítette azokkal, miket a görögökből kölcsönözött, de ezekből sem hiányzott a vallásos elem, sőt a drámai előadások Olaszországban ma is magukon hordják azoknak a vallásos ünnepeknek a nyomait, a melyeknek születésüket tulajdoníthatják. Igaz, hogy a római színművészet vége alacsony bohóskodás és érzékieskedés volt, de ez az eredmény elkerülhetetlenül összefüggésben volt azzal az elfajult nemzeti befolyással, a mi a nemzeti életben uralkodóvá vált. A görög drámának, átplántálva Rómába, már csak azért is el kellett senyvednie, mert sem a nemzeti szellem, sem a társadalmi élet nem volt talaj ott e művészet számára. Nemzeti drámájuk volt a spanyoloknak is *Lope de Vega* és *Calderon* idejében, ennek is egyik erős gyökér-szála a vallásos életből táplálkozott.

A magyar színészet is vallásos eredetű. A 13-ik századtól kezdve a 16-ik század végéig a színjáték a szertartásos és népi misztérium néven ismeretes. A szertartásos mutatványokban a papság, a népi misztériumban pedig tisztán csak világiak vettek részt. A liturgiai misztériumok felölelték Krisztus életén kívül az egész bibliai történetet, az apostok és szentek életét. A népi misztérium a szent történeteket profanálta. (Péter egy magyar misztériumban tánera kerekedett Máriával; az Uristen átaludta a fölfeszítést stb.). Azonban a népi misztérium fejlődésében e jeleneteknél megállott. Az ily misztériumokkal kezdődő színjáték fejlődésének az iskolák adtak további lendületet. *Luther* példájára, ki tanulóival maga is rendeztetett előadásokat, *Sztárai Mihály*, a tüzes nyelvű térítő irt magyarul két színjátékot, melyek a hitújítást szolgálták. A 17-ik század keserves századában, a török harcok, kuruc-labanc küzdelmek, vallási háborúk és protestáns üldözések korszakában, a jezsuiták és pálosok ápolták iskoláikban az iskolai színjátékot s e példát követték a

reformátusok és unitáriusok is. Ez a vallásos irányu iskolai színjáték azonban nemsokára világiasabb irányba terelődött. Ugyannyira, hogy a debreceni hitvallás 1562-ben el is tiltotta a világias színjátékot, „mivel a szindarabok, nézőjátékok és szemérmetlen táncok nem szükölködnek a rosszakban s a kik szinpadí alárcokat vesznek föl, szemtelen állásokat és mozdulatokat tesznek és a gonosz kívánságok fáklóját gyujtják meg.” A 18-ik században a fejlődés tetőpontján állanak e vallásos irányu iskolai színjátékok, misztériumok, *pásztorjátékok*. Céljuk volt: a bűn utálatosságának és az erény magasztosságának a hirdetése és a bátor föllépésnek a tanulókkal való elsajátítása. Morális és pedagógiai cél.

A színjáték e különböző kezdetleges formáiból állott elő minden nemzetnél a modern színművészet. Gyökerei és inspirációi tehát történeti jellegűek és határozottan vallásos természetűek voltak.

Az angoloknál a puritánizmus keletkezésével ellenszenv fordult ugyan a szinpad felé, de az a kísérlet, hogy a színházi előadások eltöröltessenek, sikertelennek bizonyult. A szigorú puritánusok azt követelték, hogy zárják be a színházakat s a harc közöttük és a színműírók között rendkívül elkésredett volt. A puritánusoknak különben erős okuk volt a keserű támadásokra, mert a szinpad legtöbbször immorális dolgokat produkált, de viszont a színészek gunyolódásai, szidalmi és karikatúrái sem mutattak haladást a színházi előadások erkölcsi színvonalának az emelésére. Shakespearenek is bőven kijutott ebből az ellenségeskedésből, de viszont az e körbeli szindarabok is bővölködtek a puritánus élet viszás alakjainak a karikatúráiban.

Nálunk a 19-ik század színművészeti története egyik legtanulságosabb fejezete hazánk miveltségtörténetének. A színműírók az irodalmi ízlést jogaiba helyezték a szinpadon is; a színművek az erkölcsi jóízlést és a nemzeti jelleget juttatták érvényre. A színház egygyé forrott a társadalmi és irodalmi étellel s mint ilyen hivatását teljesen betöltötte. Színműveinkben megelevenültek nemzeti nagy mulunk és magyar társadalmi életünk alakjai. *Katona Bánk bánja*, *Kisfaludy Károly* vigjátékai, *Sziátiqeti* népszínművei *Csiky Gergely* szomorujátékai s a többi nevesebb írók színművei színre hozván a magyar életet, erős lendületet adtak a magyar szinpadon a nemzeti szellem morális kialakulásának.

Kétségkívül igaz, hogy ma már a mivelt osztályoknak sokkal nagyobb része működik a színművészeti pályán, mint bármikor azelőtt. Önként következik tehát, hogy az egyház sem lehet közönyös e valóságos tény iránt. A népnek a szórákoztatása, mulattatása éppen úgy, mint a tevékenysége, kell, hogy a gondoskodás tárgya legyen nemcsak a gondolkodó és a nemzeti sorsát intéző államférfiakra, hanem az egyház ihletett embereire nézve is. A népek haladása elválaszthatatlanul összefügg az ő szórakozásaikkal, de e szórakozások természetének mindenkor egyeznie kellene a hazafias nemzeti és vallásos ügyek céljával.

Tagadhatatlan, hogy nagyon sok rossz színházunk van. Az egyik népnél éppen úgy, mint a többinél. E téren nagy városaink a vezetők. E színházoknak a népre való befolyásuk társadalmi elzülést, értelmi romlottságot és lelki elfajulást eredményez. A szüléknek minden tekintélyüket érvényesíteniök kell arra nézve, hogy gyermekeik el ne szédüljenek

ennek az erkölcsi rothadásnak az atmoszférájában. A lelkipásztoroknak inteniök, kérniök és vezetniök kell egyházuk tagjait arra, hogy kerüljék ezt a lelki megfertőztetést éppen úgy, mint a hogy kerülniök kell a belpoklost és a többi gyógyíthatatlan nyavalyát. Az egyházi és a világi társadalom papjainak karöltve kell dolgozniok azon, hogy ezek az erkölesszelen színjátékok szereplőikkel együtt letűnjenek a színpadról és mint a rossz fák, mik jó gyümölcsöket nem teremnek, kivágattassanak és a tüzre vetessenek. És ezek a színházak és színművek minden bizonnyal lehetetlenekké válnak, ha a nép, mint egy egész, magasabb, szellemi alapon fog állani. Mindazon által félok, hogy a világ nagyobb városaiban, az összevissza lakosság között, mindig lesz elegendő prézai izlés és érzékies vágy ezeknek a pokoli jellemű színházaknak a fentartására. Mert ezek a színházak mind megannyi csirái a végromlásnak és toborzó állomásai a pokolnak.

Vannak azonban más színházak, — más színészekkel, más színművekkel és más légkörrel is. Ezeknek a látogatása nem ejt szennyfoltot a jellemre, sőt javunkra szolgál mindnyájunknak. A színházakat és színjátékokat úgy kell megítélnünk, mint a regényeket, elbeszéléseket, vagy egyéb könyveket. Méltányosaknak kell tehát lennünk a kritikában: a rossz denunciálásában és a jó ajánlásában. Ez a valódi magatartás, mit a lelkipásztor követhet. Bár a szülék, lelkészek és más illetékes faktorok gyakran tapasztalták, hogy ha az elmét magával ragadja és fogva tartja a színház, annak sokszor kárát vallja az egyház, — mégis a színház elnevezés alatt nem szabad minden színjátékot denunciólnunk, elítélnünk, immorálisnak bélyegeznünk és azok látogatását hivatásunktól eltiltanunk. Az egyháznak és a társadalomnak az átalakító, erkölcsnemesítő magatartását éreztetni kell állandóan a színházzal. A hivatása teljes magaslatán álló színház a hazafias és társadalmi eszmék haladásának, tisztulásának mindenkor adhat olyan lendületet, mint a minő szolgálatot tehet egyháza ügyének az a pap, ki étel előtt, étel után, otthon és egyebütt hangosan imádkozik ugyan, s esküdt ellensége a dohányynak és minden szeszt tartalmazó italnak, — de az általa hirdetett theologia nem egyszer szembeállítja a saját egyháza tanaival.

A jó és a rossz között a régi harenak tovább kell folynia. Ebben a harenban a színház, — átalakulva az igazságnak, a tisztaságnak és az Istenemberben, a Jézus Krisztusban megtestesült szeretetnek a lelke által, — hatalmas segítőtársa lehet, sőt kell is, hogy legyen az egyháznak, mignem az elveszett paradicsom visszanyert paradicsomná változik a szentek és szeráfok énekei s az angyalok és arkangyalok himnuszai között!

KÜLÖNFELÉK.

— **Egyetemi, — 1000 koronás, — alapítvány egyik Amerikába ment hálás és kiváló tanítványunk részéről.** A következő levelet vettük: „So. Chicago, Ápr. 26. 1904. Nagytiszteletű Tanár Ur! A mai napon postára tettem 10 dollár 20 centet, ami magyarországi értékben 50 korona s néhány fillérnek felel meg.

Mint a debreceni főiskola volt növendéke csekély tehetségemhez képezt vissza akarom fizetni — legalább részben — azon testi, lelki és szellemi táplálékokért járó tartozásomat, mely az én valódi alma materem iránt részemről fentáll. Én és nőm részéről félevenként fizetendő 50 koronás összegekkel szándékozunk hozzájárulni parányi morzsa gyanánt a debreceni protestáns egyetem felállításához s ha Isten megsegít bennünket, tíz év leforgása alatt képesek leszünk ekként 1000 koronát felajánlani. Nem tudtam magamtól rájönni, hogy ilyenmü összegek kihez küldendők s meg fog bocsátani Nagytiszteletű Ur, hogy a közvetítés szerepével bátorkodom idejét s fáradságát igénybe venni. Kérem tudatni velem valamilyen formában, hogy a jövőben az esedékes összegeket hova küldjem. Ennyit csak a magunk részéről teszünk egyelőre. Fogok nemsokára módot találni arra is, hogy az itteni magyarság hasonlóképpen hozzájáruljon a szent ügyhöz. Köszönöm nagyon a kérdésemre b. lapjában adott szives választ. Mellékelve küldök néhány rövid cikkből összeállított sorozatot a külföldi rovat számára. Én viruló egészségben folytatom a harcot, mint az ecclesia militans egyik katonája. Dr. Pódy budapesti skót lelkész szavai szerint „fontos mező“ az én munkaterem s valóban bőségesen van alkalmam a lelkészi hivatal különböző ágaiiban praxisra szert tenni. Ezek után maradok tisztelettel Nagytiszteletű Urnak volt hű tanítványa *Nánássy Lajos.*“

Mi pedig mindenkor nagyon szívesen vállalkozunk az ilyen pénzek és adományok közvetítésére. E sorok irásáig ez az itt jelzett összeg még nem érkezett meg hozzánk. — de ha megjön, azt azonnal beszolgáltatjuk illetékes helyére a főiskolai pénztárba s a pénztárnok úrnak lesz feladata nyugtázni. Volt jó tanítványunknak *Nánássy Lajosnak* ez a ténye és levele ismét egy szép jele annak a esudálatos erőnek, melylyel ez az ősi intézet növendékeit magához csatolja. Azért is köszönet illeti az ifjú lelkészt, hogy a chicagói református magyarság körében is (de csakis a *magyarság* körében!) propagandát csinál az eszmének. Okosan, tapintattal s mindenekfelett önzetlen lelkesedésszülte vasakarattal sok dolgot lehet a siker révébe juttatni.

Szerk.

— **Kivonat a szatmári ref. egyházmegyei egyetemes lelkészi értekezlet 1904. május 4-én Szatmáron tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből. 2. ik szám.** Tárgyalás alá vététt a felsőborsodi ev. ref. egyetemes lelkészi értekezletnek a lelkészi fizetés emelése érdekében a hazai mindkét prot. egyházmegyéhez és lelkészi karhoz intézett felhívása. Egyházmegyénk lelkészi testülete teljesen egy véleményen van a felhívást közrebocsátó testvér-egyházmegye lelkészi karával arra nézve, hogy az 1600 koronás lelkészi törzsfizetés olyannyira csekély, melybe belenyugodnunk semmiképpen nem lehet és hogy a

konvent által kiküldött vegyes bizottság jogos érdekeink teljes figyelmen kívül hagyásával és mellőzésével vette számolásba az összeget. Ugyancsak teljesen egyetértünk felsőborsodi lelkésztársainkkal abban is, hogy jogos érdekeink kielégítése végett szavunkat felemelni s a becsületes küzdelem terére kilépni kötelességünk. Hiszen a nélkülözö türelemhez és önmegalázódáshoz az idők folyamán eléggé hozzászoktunk; de most, midőn a kor kívánalmi velünk szemben is mind nagyobb igényeket támasztanak. — midőn a köztisztviselők éppen e fokozott társadalmi követelmények folytán mondhatni az egész vonalon méltányos fizetésjavításban részesülnek s nálunknál jóval kisebb képzettségű s kevésbé fontos hivatali állásban levők velünk azonos, sőt a mienknél magasabb fizetési osztályba soroztatnak: az az 1600 koronás törzsfizetés nemcsak anyagilag felette sérelmes, de főképp erkölcsi tekintetben milyen káros s végeredményében rendkívül káros hatású reánk nézve. Eppen azért mi teljesen jogosultnak tartjuk a mozgalmat, mely e meggyőződésünknek őszintén hangot adni kíván. — ahhoz lelkészi karunk egyhangu határozattal csatlakozik, annival inkább, mert már egyházmegyénk is 1903/22. sz. határozatával a zsinati törvény észrevételezésekor nyíltan kifejezést adott annak, hogy a lelkészi törzsfizetés — 1000 koronáig emelkedő 200 kor. ötödéves korpótlék mellett 2400 korona legyen. A mi az ügyben követendő további eljárást illeti, e tekintetben egyházmegyénk lelkészi karának az az óhaja és határozata, hogy a Budapesten tartandó országos értekezlet egy emlékiratban ne az államkormányt, hanem magát a konventi vegyes bizottságot keresse meg. E bizottságnak kell szerintünk első sorban kívánalmaink jogos voltát megérteni s átérzeni; a bizottságnak kell igazságos ügyünk győzelemre juttatása végett — eddigi álláspontját abba hagyva — az első kezdeményező lépést megtenni. Mi ez eljárást nemcsak célirányosabbnak tartjuk, de teljes hittel és reménnyel is vagyunk arra nézve, hogy a vegyes bizottság az ország papságának egyetemes óhaját megismervén és megértvén, jogos kívánalmunk elöl nem zárkózik el s a lelkészi állásunk fontosságához illő méltányos fizetést maga fogja kérni s kieszközölni számunkra. Értekezleti gyűlésünk az országos értekezletre Mártha József tanácsbíró s Kiss Bertalan e-megyei főjegyzőt küldte ki. Jegyzette s közli *Kiss Bertalan* e-megyei főjegyző.

— **Értékes bírálat.** *melymél az érdem a bíráló!* „Előkészület a konfirmációhoz“ című munkából Méltóságos Horthy István urat megtiszteltem egy példánnyal; ő Méltósága átolvastván azt, Nt. Eröss Lajos szerkesztő barátomnak, a mű rövid ismertetése alkalmából mondott ama szavait, hogy minden konfirmándus gyermeknél meg kellene e művecskének lenni — oda módosította, hogy minden református családnál olvasni kellene azt: 200 korona értékű megrendelt máncácskából és lélekszám arányában kiosztatni rendelte azt a hevesnagykunsági egyházmegye egyházaiban — lélekszámhoz mérten — a vallásos érzelmű anyák között, hogy a műnek gyermekeik előtt olvasgatása által épüljön azok lelkében az élőhit, s ez által

az Istennek országa. Azt hiszem — e szép cselekedethez nem kell kommentár! Én a magam részéről hálás köszönettel adózom az anyagi támogatásért, melylyel ő Méltósága sok évi szellemi munkámat honorálni kegyes volt; a mélyen tisztelt olvasó közönség pedig honorálja az ő egyháza iránti áldozatkész szeretetét. Kenderes, 1904. május 10. *György Lajos*, ref. lelkész.

— **Siremlék leleplezés.** Meghatóan szép és kegyeletes ünnepély színhelye volt f. hó 8-án vasárnap délután a kisujszállási ev. ref. egyház temetője. A helybeli főgymnasium tavaly elhunyt kiváló igazgatójának, néhai Dr. Pallagi Gyulának közadakozásból emelt emléktáblát avatta fel nevezetesen a sirja felett virrasztó kegyelet. Ez alkalommal a főgymnasiumi ifj. énekkar alkalmi gyászadalokat énekelt, Barla Jenő főgymn. tanár pedig szép emlékbeszédben találó szavakkal elevenítette fel a nagyrahivatott, de idő előtt sirbadólt jeles ifju igazgató és tudós emlékezetét. Az ünnepélyen jelen volt diszes közönség körében ott láttuk a Budapestől ez alkalomra érkezett özvegyet és Kenderesről a hevesnagykunsági egyházmegye tiszteletbeli gondnokát Horthy István urat is.

— **Lelkészcseréltetés.** *Zöld Mihály* makói segédlelkészt, ki pár évvel ezelőtt még egyik legtehetségesebb tanítványunk volt, mint értesülünk, a szilágyi sámsóni egyház rendes lelkészeül választotta meg. Sok áldást, sok örömet munkájára és munkája után a szép Szilágyiban, hol pályáját e lap felelős szerkesztője is megkezdte.

— **Petri Elek a Szász Károly katedróján.** A budapesti ev. ref. egyházköztség a Szász Károly lemondásával megüresedett budapesti első lelkészi állomásra *egyhangulag Petri Elek* budapesti theologiai tanárt hívta meg. Okos választásnak tartjuk ezt, mert *Petri Elek* élete javában levő olyan férfiú, ki tehetségeivel még sok, nagy és hasznos munkát végezhet Isten dicsőségére s egyháza javára. Áldás s kegyelem kísérje új állásában!

— **A békésbányai esperesi titkár** pappá választván, amint magán úton értesülve vagyunk, az esperes úrnak titkárra van szüksége, kinek évi fizetése ezerhatszáz korona.

Vettük a következő gyászjelentést:

Özv. körös-nadányi id. Nadányi Miklósné sz. piskárkosi Szilágyi Izabella, ifj. Nadányi Miklós nejével Fráter Gizellával, Karolina, Tibor és Pál gyermekükkel, Nadányi Pál nejével Vattay GeorGINával, Péter és Gábor gyermekükkel, Nadányi Boriska, továbbá özv. Sisáry Gyuláné szül. Nadányi Terézia és özv. Ráthonyi Ákosné szül. Nadányi Borbála a legmélyebb fájdalommal tudatják a legjobb férj, apa, após, nagypapa és testvérnek körös nadányi id. Nadányi Miklósnak Biharvármegye törvényhatósági bizottsági tagjának, a debreceni ev. ref. egyházmegye gondnokának, a bárándi kerület volt országgyűlési képviselőjének, a Berettyó vizszabályozó társulat volt elnökének 1904. évi május 7-én délelőtt 11 órakor, életének 63 ik, boldog házasságának 40 ik évében Nagyváradon történt gyászos elhunytát. A megboldogult földi maradványai folyó hó 8-án d. u. 5 órakor Szaniszló-utcai lakásán tartandó rövid ima után Pusztakö-

vácsiba szállítván, itten f. hó 9-én d. u. 3 órakor az ev. ref. egyház szertartásai szerint fognak örök nyugalomra helyeztetni. Mely végtisztességtételre az elhunyt rokonai, barátai, ismerősei meghívotnak. Nagyvárad, 1904. május 7.

— **Ő Felsége a bécsi szesz kiállításon.** A Rotunde keleti részében vannak e. helyezve **Mayfarth Ph. és Ta, gazdasági gépgyárak Bécs II.1** ismert cég kiállított tárgyai, a melyek különösen tetszetős kivitelük folytán tűnnek ki. A kiállított gyártmányok közül osztatlan elismerésben részesülnek az önműködő, szabadalmazott, hordozható és szállítható „Syphonia” permeterzők, a legkisebb jegyű tisztító cséplőgép, az önműködő kéve lerakóval ellátott gabona arató gép, az „Agricola” sorbavető gép váltókerekkel nélkül, a különböző szerkezetű takarmányvágó gépek és a „Triumph” darálógépek két oldalon rovátkolt örlőtárcsákkal- a hirneves kézi- és hidraulikus gyümölcs- és szőlő-sajtók, valamint ipari célokra szolgáló hidraulikus prések, két kitolható sajtoló kosárral stb. Ő Felsége néhány nap előtt tett körutja alkalmával megszólította a cég főmérnökét ifj. Moser urat, a kinél átalánosságban a cég által gyártott gépek felől tudakozódott, mire Moser főmérnök kijelentette, hogy Mayfarth Ph. és Ta gépgyáraiban úgy mezőgazdasági, valamint szőlőszeti és ipari gépeket állítanak elő. Ő Felsége további tudakozódására, hogy a cégnek csak Ausztriában vannak-e gyárjai, Moser főmérnök kiemelte, hogy a cég M. m. Frankfurtban is jelentékeny gyárteleppel bír. Ő Felsége a munkások számára vonatkozó kérdésére Moser főmérnök kijelentette, hogy a bécsi gyár kb. 350 és a m. m. frankfurti 750-nél több munkást foglalkoztat.

Szerkesztői üzenet.

V. Gy. Magyar-Csanád. Bejött; köszönöm; legközelebb jönni fog.

Tartalomjegyzék: Az idők jelei. Öry Tamás. — Index, censura és cloture Sárospatakon. Kortárs. — Véleményes javaslat. a+x. — Vélemény. Csánky Beniamin. — Közéletünk: A debreceni egyházmegyéből. Egy jelen volt. — A szentesi református kör. Papp Lajos. — Beszéd. Szikszay Lajos. — Irodalom. — Külföld: Az egyház és a színház. Kuthy Zoltán. — Különfélék.

Felelős szerkesztő: **ERŐSS LAJOS.**

Pályázat.

A hódmezővásárhelyi ev. ref. egyház, mint fentartó testület, állami segélyben részesülő főgimnáziumához a jövő számba 1904—1905-ik isk. évtől egy *magyar-latin* nyelvű tanszékre rendes, egy *latin és görög* nyelvire szintén rendes, esetleg helyettes tanárt óhajtván választani, e tanszékekre pályázatot hirdet. Felszólítja tehát pályázni kívánókat, hogy folyamodványaikat életkorukra, vallásukra, eddigi tanulmányaikra és szolgálatukra, katonai kötelezettségek teljesítésére vagy hadmentességükre vonatkozó okirataikkal együtt az egyház lelkész elnöki hivatalához folyó évi június 1-ig adják be.

Kötelességek lesz az említett tanszakoknak, esetleg rokon tantárgyaknak az állami tanterv szerint tanítása.

Javadalmazás: a rendes tanárnak 2400 kor., 500 kor. lakáspénz és ötödévenként 200 kor. korpótlék; a helyettes tanárnak 1600 kor. és 200 kor. lakáspénz, a gymn. pénztárából előleges évnegyedi részletekben.

Csak ev. ref. vallásuak s fedhetetlen életűek pályázhatnak. A megválasztandó rendes

tanár az orsz. nyugdíjintézetnek kötelezett tagja; de más tanintézetnél eltöltött évei a korpótlékba nem számíttatnak be. Egy évi sikeres működés után állandósíttatik.

Tanintézetünknel vannak még 2800 és 3200 koronás alap fizetésű tanári állások is.

Hódmezővásárhelyen, 1904. máj. 8.

Juhász Mihály,

főgondnok.

1—2.

Pap Imre,

lelkészelnök.

Pályázat

egyik segédlelkézi állásra a *makói* ev. ref. egyházban.

Fizetés:

1. Évi 1200 kor. havi előleges részletekben.
2. Minden halott bejegyzéséért 28 fillér.
3. Egy szobából álló szabadlakás.
4. Tanintézetekben a hittan tanításért külön díjazás mintegy 360 korona.
5. Pályázati kérvények alólirott elnökséghez 1904. év június 1-ig beküldendő. Az állás azonnal elfoglalandó.

Ev. ref. egyhástanács elnöksége.

Országh Sándor
orgonagyáros
cs. és kir. udvari szállító
RÁKOS-PALOTA, Budapest mellett.

Az 1885. évi kiállításon „nagy diszoklevéllel” és Ferencz József lovag-„renddel” kitüntetve, azonkívül számtalan kitüntetés és elismerés.

Készít kellemes és tömör hangú, legjobb és legújabb rendszerű orgonákat. Elvállal javításokat és átalakításokat. Kiseb orgonák készletben vannak. Szolid munka és jutányos árak. Az orgonák jóságát mi sem bizonyítja inkább mint az, hogy a gyár alapítása óta 400-nál több új orgona lett megrendelve és készítve.

Árjegyzék és részletes tervezet kívánatra díjmentesen küldetik.

